

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 124 2003

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2004 och för recensioner 1 september 2004.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-21-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

Recensioner av doktorsavhandlingar

Jakob Staberg, *Att skapa en ny man. C. J. L. Almqvist och MannaSamfund 1816–1824*. Brutus Östlings bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 2002.

C. J. L. Almqvists texter tycks genom årens lopp ha haft förmågan att ge upphov till de mest skiftande tolkningar. Paradoxalt nog kan denna mångfald kännas nästan lugnande, som en bekräftelse på att det inte är möjligt att ”nagla fast” honom eller att finna grundbulten till hans författarskap. Almqvist har naturligtvis själv formulerat denna känsla i den lilla vackra uppsatsen *De gamles och de nyares vittnerhet* från 1831. Där talar han om att skönheten i den klassiska litteraturen består i att den saknar ”ton”. Med det menar han att när en tillräckligt lång tid gått kan vi inte längre knyta verket till en bestämd författarröst. Det skapar i sin tur den outgrundliga dimensionen i verket som har förmågan att fascinera och attrahera oss. I stället för att med hjälp av förnuftet en gång för alla förstå verket, kan det därför få fortsätta att leva i kraft av sin gåtfulla skönhet, samtidigt som behovet av att utforska det inte avtar. Almqvist skriver: ”Nödvändigheten för intresset och känslan, att söka allt längre intränga i dessa verk, förenad med omöjligheten att nånsin bringa denna kritik till rent slut, gjuter ett subliment lugn över åtnjutandet.”

Bland det bästa i Jakob Stabergs avhandling *Att skapa en ny man. C. J. L. Almqvist och Manna-Samfund 1816–1824* är att den inte har ambitionen att tillföra ännu en tolkning av Almqvists tidiga författarskap, utan snarare vill beskriva förutsättningarna hos Almqvist och hans krets till att behovet av tolkningar och sökandet efter ”tonen” av individualitet överhuvudtaget uppstår. Det är ett grepp som känns spännande och intellektuellt utmanande, även om utförandet och resultatet inte i alla stycken är fullt övertygande.

Avhandlingens övergripande syfte är att undersöka det diskursiva nätverk som under namnet av romantiken växer fram i Sverige i början av 1800-

talet. Staberg hävdar att romantiken, med ett begrepp hämtat från en av avhandlingens främsta teoretiska inspiratörer, Friedrich Kittler, innebär ett nytt nedteckningssystem som både producerar och utgör produkten av nya sätt att känna och tänka. Den nye borgerlige mannen formas enligt de imaginära scheman som litteraturen producerar, på samma gång som litteraturen i sin tur laddas med själsdjup och mening.

För att beskriva hur denna komplexa diskurs uppstår, undersöker Staberg dess förutsättningar i de nya borgerliga institutioner som växer fram i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet. Och det är den unge Carl Jonas Love Almqvist, hans familj och hans krets av nära vänner som får utgöra det främsta exemplet. Avhandlingens första del, *Privatlivets arkiv*, är en både empirisk och teoretisk undersökning av den nya uppfostran och den nya subjektivitet som formas i romantikens nedteckningssystem.

Den generella bakgrunden för den nya individens och diskursen är den moderna familjens födelse, och i synnerhet det förändrade förhållandet mellan mor och barn. Det får sin förklaringsbakgrund både i den framväxande kapitalismen och i pietismen och karakteriseras av en ny slags intimitet och närhet. I denna närhet etableras en ny pedagogik som bygger på att språkinläringen förbinds med moderns röst. Via moderns läsning för barnet (pojken), via ljudandet, så kommer, enligt det synsätt Staberg anammar, barnets inträde i språket att redan från början förknippas med erotiska och incestuösa konnotationer. Det blir även betydelsefullt för hur den romantiska litteraturen laddas med känsla och sensualism.

Därefter söker Staberg konkretisera detta mera allmänna resonemang genom den spännande undersökningen av Almqvists morfars, Carl Cristoffer Gjørwells, familjearkiv. Tonvikten ligger inte bara på den av Gjørwell observerade närheten mellan den unge Almqvist och hans mor, utan även på Gjørwell själv som protokollförare, dvs. på hur själva arkivet, nedteckningssystemet,

blir platsen för intimitet och förtrolighet. I nästa kapitel beskriver Staberg hur denna intimitet och pedagogik sprids utanför familjen och upprättar nätverk i samhället. Det sker i Almqvists fall främst via de olika mansförbund som han är en viktig medlem av på 1810-talet, Manhemsförbundet, Götiska förbundet och i synnerhet MannaSamfund. Det nya diskursiva nätverket består emellertid även av andra samhällliga institutioner, t.ex. kadettutbildningen på Karlberg. Alla dessa instanser förmedlar den nya pedagogiken, som hade sin grund i familjens intimitet, och som bl.a. syftade till att sublimeras den manliga sexualiteten och åtrån i riktning mot den rena kärleken.

I ett annat kapitel går Staberg igenom brevväxlingen mellan medlemmarna i MannaSamfund, särskilt korrespondensen mellan Almqvist och Janne Hazelius, och menar att den visar hur kärleken och vänskapen mellan männen i samfundet "producerar individer med ett själsdjup". (s. 80.) MannaSamfund blev alltså spelplatsen för utforskandet och konstituerandet av en ny slags manlighet, som väsentligen blir till genom att kvinnan transformeras till den Andra och diskursen laddas med själ, sanning och transcendens. På kvinnan projiceras således de unga romantikernas idéer om naturen, oskulden och det nya livet, samtidigt som hon blir satt på piedestal och berövad sin röst.

Den nya manligheten och de föreställningar som omhuldades i MannaSamfund är emellertid ambivalenta, skriver Staberg. Dels kan den nya pedagogiken betraktas som ett led i det Friedrich Kittler menar utgör nedteckningssystemets funktion av att ansluta individen till det borgerliga samhället maktmekanismer, men dels fanns det även i den nya manligheten och i de föreställningar som omhuldades i MannaSamfund en energi som åtminstone för en stund töjde på gränserna för den politiska ordningen. Snarare än Kittler är det här Gilles Deleuze och Félix Guattaris idé om deterritorialisering, dvs. nya begrepps förmåga att tänja på tillvarons och det tänkta gränser, som Staberg hämtat inspiration från. Som han formulerar det på omslaget till sin bok: "Men samtidigt som den nya manliga subjektiviteten formades enligt en dold borgerlig ordning, innebar MannaSamfunds gränsöverskridande anda att man öppnade sig mot något som över-skred den rådande ordningen."

Efter den inledande beskrivningen och analy-

sen av de diskursiva nätverk som den nya manligheten och romantikens nedteckningssystem konstituerar och konstitueras av, går sedan Staberg i avhandlingens andra del, *Själsövningar*, över till att undersöka den roll Almqvists texter har haft, både som skapade och skapande av den nya diskursen. Han skärskådar Almqvists avhandling *Historiens idéer* (1819) för att visa hur Almqvist söker transformera den religiösa diskursen så att den ska passa de nya föreställningarna om själsdjup och innerlighet. Detsamma gäller även för Almqvists behandling av den fornnordiska mytologin.

I den andra delens sista kapitel, "Innerlig läsning", är det Almqvists *Murnis* (1819) som står i centrum för intresset. Inledningsvis vill Staberg visa den viktiga ställning som *Murnis* hade för medlemmarna i MannaSamfund. Om läsning överhuvudtaget var viktig som ett medel att forma själsdjupen hos den nya människa som förkunnades i MannaSamfund, var det i synnerhet läsningen av *Murnis* som hade detta avgörande inflytande. Staberg hänvisar bl.a. till Janne Hazelius dagböcker där denne berättar hur djupt *Murnis* grep honom.

Murnis betydelse som en slags urskrift för den romantiska diskursen kommer sig mycket av att i den nedtecknas sexualiteten som en för jaget bestämmande hemlighet. Här förvandlas relationen mellan mor och barn, som Staberg tidigare argumenterat var så viktig i konstituerandet av det romantiska nätverket, till fantasin om kvinnan som den Andra, den som på en och samma gång är diktens mål och källa. Staberg skriver att det är kvinnans röst som utgör grunden för denna metafysiska föreställning: "Kvinnans röst blir det elixir poeten har tillgång till och som ger poesin en livgivande förmåga. Annorlunda uttryckt – den grafiska skriften framkallar en fiktiv röst som fungerar som dess betecknande." (s. 175.) Det begär som dessa fantasier om kvinnan ger upphov till formar även de arabesker som *Murnis* i stor utsträckning karakteriseras av. Arabesken kan ses som exempel på det som Deleuze/Guattari menar med sitt begrepp flyktlinjer. I arabesken produceras ett flöde som undandrar sig makten och låter dikten anta en slags autonomi som verkar frigörande och som överskrider den rådande ordningen.

I första kapitlet av bokens tredje del, *Läsningens makt*, analyseras tre av Almqvists konstsaor, *Grå kappan* (1818), *Guldfågel i paradiset* (1821) och *Rosaura* (1822), som alla tillkom vid tiden för Man-

naSamfunds verksamhet. Staberg menar att den funktion konstsagan hade för romantikerna, var att den uttryckte poesin i symbolisk form. Konst-sagan var en långtansfull gest, skriver Staberg, som betydde att världen måste "romantiseras". (s. 185.) I konstsagorna konstituerades det nya subjektet och därför hade de en stor uppgift att fylla för medlemmarna i MannaSamfund. Det viktiga mönster som sagorna gestaltar handlar om familjen, dvs. relationen mellan pojken, modern som den nya familjebildningens centrum och fadern på vars lott det faller att benämna och producera diskursen om familjen. Genom att texterna laddas med dessa dolda incestuösa betydelser förmedlar även sagorna föreställningen om det omedvetna. Men här, liksom i *Murnis*, kommer begärsproduktionen också att surtera i de "fria fantasier" som i Deleuze/Guattaris anda kan läsas som instabila flyktlinjer.

Dessa flyktlinjer är även titeln på avhandlingens sista kapitel, som handlar om *Amorina* (1822). Staberg hänvisar till den tidigare forskningen, bl.a. Henry Olsson, som hävdar att *Amorina* kan läsas som ett drama om försoning. Hon är offret som är ägnat att hela det kluvna i tillvaron. Staberg menar däremot att om man konkretiserar den abstrakta försoningstanken kan man se en förbindelse mellan ett begär präglad av den borgerliga familjen och en poetisk självspjuling. Det vill säga, analysen visar hur texten både berättar om och alstrar fantasiprodukter, som fungerar som agenter i ett försoningsdrama. Analysen av *Amorina* fungerar därför även som en sammanfattning av avhandlingen. *Amorina* blir en diskurs över diskursen, vilken etablerar ett samband mellan begäret och skriften. *Amorina* handlar alltså, som Staberg ser det, om romantikens skriftteknologi i Kittlers mening: den som leder till uppkomsten av en speciell pedagogik och hermeneutik. På samma gång som det i romanen även finns en energi som i sin tur ledde till ett gränsöverskridande, och som för ett kort historiskt ögonblick satte den rådande ordningen i fråga.

En av avhandlingens förtjänster är det djärva företaget att visa hur framväxten av en ny diskurs får konsekvenser inte bara för litteraturen, utan även för lingvistik, pedagogiken och kulturen i allmänhet. Baksidan är att det stora anspråket ibland leder till många generaliseringar. Ett sådant exempel är Stabergs redogörelse för pietismen och herrnhutismen, som spelar en viktig roll för flera av hans resonemang. Problemet är att

han använder pietism och herrnhutism som synonyma begrepp, vilket resulterar i en tämligen vag uppfattning av en rörelse som vid tiden för Almqvists ungdomsverk redan var ungefär 150 år gammal. Den bestod av både den konservativa pietismen, företrädd av Spener och Francke, den kyrkokritiskt radikala herrnhutismen och nylä-seriet vid 1800-talets början. När Staberg t.ex. talar om herrnhutismen i Halle förväxlar han de båda riktningarna med varandra, eftersom det var i Halle den konservativa pietismen med Francke i spetsen uppstod på 1690-talet, medan herrnhutismen först uppstod drygt 30 år senare på Zinzen-dorfs gods Herrnhut.

Min kritik riktar sig emellertid inte så mycket mot sammanblandningen av begreppen, utan mera mot att Staberg inte använder sig av andra forskares resultat. Den enda referens han har i samband med redogörelsen för pietismen/herrnhutismen är Sten Carlssons *Bonde-präst-ämbetsman* (1962). Man undrar varför han inte använder sig av exempelvis Arne Jarricks *Den himmelske älskaren: herrnhutisk väckelse, vantro och sekularisering i 1700-talets Sverige* (1987) eller Hilding Pleijels *Herrnhutismen i Sydsverige* (1925)?

Ett av de mest spännande avsnitten är redogörelsen för de homosociala nätverken och korrespondensen mellan Almqvist och Janne Hazelius, som onekligen tycks ha homoerotiska drag. Likafullt är det svårt att hålla med Staberg om att denna homoerotik är något nytt för MannaSamfund och de andra mansföreningarna i början av 1800-talet. Visserligen försöker Staberg att utreda skillnaden mellan en tidigare vänskapskult och den som gällde för Almqvist och hans vänner, genom att erbjuda Gjörwells vänskapsförbindelse med den unge "herr sekreter Mandorff" som exempel. Det är ett förhållande där ynglingen "framställs genom den äldre mannens blick som ett erotiskat kärleksobjekt" (s. 99.), och Staberg menar att det som skiljer detta från den nya generationens män är den frånvarande ömsesidigheten. Almqvist och hans gelikar förstår däremot varandra och ser sig själva speglas i varandras erfarenheter.

Jag är emellertid inte övertygad om att skillnaden är så stor. Går man bakåt i Gjörwells liv till hans relation med vännen Jacob Björkegren, finner man flera belägg för ömsesidigheten i deras förhållande, trots att Gjörwell även då var den äldre i relationen. Deras vänskap började med en förälskad fas. Gjörwell skriver i ett brev till

Ehrensverd i maj 1775 att han och Björkegren "kunde ej annat än le" mot varandra. Och i korrespondensen mellan dem var de "öma vän" med och sände sina kyssar till varandra. Det intressanta är att även denna vänskap var knuten till litteraturen. Tillsammans hade de nämligen ett projekt som bestod i att publicera en svensk version av den franska encyklopedin, som skulle innehålla både översättningar och originalbidrag. Björkegren ger i ett brev till Gjörwell från september 1775 uttryck åt sitt missnöje och sin svartsjuka över att denne lämnat honom ensam med encyklopediarbetet. Vad kunde då den övergivne stackaren företa sig? Han slog upp Encyklopedin och läste artiklarna om kärlek till tröst, samtidigt som han långsamt översatte dem.

Jag tror alltså inte att det är någon större skillnad mellan denna vänskap, eller den mellan Thomas Thorild och Anders Hylander från samma tid, och den homosociala vänskap som Staberg menar att MannaSamfund utmärktes av. Men min poäng är också här inte i första hand att visa att den homosociala vänskapen uppstod tidigare än vad Staberg menar, utan att påpeka att han inte redogör för den tidigare forskning som haft denna problematik i fokus. Till exempel den bok som jag hämtat historien om Gjörwell och Björkegren ifrån, Valborg Lindgärdes och Elisabeth Manséns antologi *Ljuva möten och ömma samtal. Om kärlek och vänskap på 1700-talet* (1999), men också Manséns *Konsten att förgylla vardagen. Thekla Knös och romantikens Uppsala* (1993) eller Ingrid Holmquists *Salongens värld* (2000).

Avhandlingens teoretiska inspirationskällor kan stundtals te sig inkompatibla med varandra. Inflytandet från Kittler innebär att Staberg behandlar det skriftsystem som växer fram under romantiken som ett tämligen skarpt brott med den tidigare kulturen. Det är ett system som laddar texten med känsla och själ, och det sker genom sättet att skriva, genom läsningen och pedagogiken. Men det är också ett system utan några kryphål. Kittler talar om att läsningen innebär att man ansluts till systemet, makten både producerar och produceras av det nya skriftsystemet.

Inflytandet från Deleuze/Guattari innebär emellertid att Staberg kan hävda att Almqvist och hans romantiska krets för ett "kort historiskt ögonblick" överskred gränserna för makten ordning. Dessa s.k. flyktlinjer kan man, menar Staberg, iaktta i de romantiska verkens estetik, som *Murnis*, konstsağorna och *Amorina*,

med deras förkärlek för arabesken. Flyktlinjerna och arabeskerna tycks således korrespondera med varandra på ett nästan misstänkt kongenialt vis. Almqvists senare författarskap skulle däremot inte karakteriseras så mycket av varken arabeskens estetik eller av gränssprängande flyktlinjer, och vore därför ett exempel på att den "dolda borgerliga ordningen" åter tagit över. Almqvists s.k. realistiska verk från slutet av 1830-talet och från 1840-talet skulle i så fall vara ett exempel på detta. Man undrar emellertid hur det rimmor med Kittlers teori om att det romantiska skriftsystemet förlämnar litteraturen med själ och ande. Är det inte de romantiska texterna, snarare än de s.k. realistiska, som laddar texterna och ger upphov till hermeneutiken?

Jag saknar även ett resonemang från Stabergs sida om den romantiska transcendentalfilosofin. Det är visserligen sympatiskt att han söker frigöra sig från den tidigare Almqvist-forskningens tunga barlast av filosofi, men han riskerar att gå alltför långt åt andra hållet när han inte relaterar de nya teoretiska influenserna från Kittler och Deleuze/Guattari till den romantiska filosofin. Jag tycker exempelvis att Staberg alltför hårt betonar enhet och sammansmältning i de romantiska texterna, när så mycket av transcendentalfilosofin var upptagen av att problematisera vad identitet och enhet var för något. Staberg skriver t.ex. om Almqvists *Förslag till Manhemsförbundets Organismus* från 1820: "Utopin om en överensstämmelse mellan språk och värld, mellan ord och ting, tecknas som det flödande ljus tillvaron ska genomlysas av." (s. 72.)

Almqvist är emellertid också upptagen av att vid samma tid utreda frågan om identitet och skillnad, inte minst i uppsatsen *Om Enheten af Epism och Dramatism. En aning om den poetiska Fugan* som publicerades i *Hermes* II 1821, men som troligen skrevs något år tidigare. Staberg nämner denna uppsats bara i samband med den "poetiska fugan" *Amorina*, vilket väl får sägas vara en konvention inom Almqvist-forskningen. Det är en spännande uppsats därför att Almqvist där uppehåller sig både vid enhet och mångfald, identitet och skillnad. Eposet är ett konstverk där det enhetliga står i förgrunden, medan dramat karakteriseras av det icke-identiska. Han skriver om dramat: "Ett drama deremot gå, i afseende till sin grund, oupphörligt, löpande öfver den aldrig slutande periferirundeln; och det talar ur hvarje periferipunkt, är således icke ett språk (icke nånsin

författarens), utan det är alla sina uppträdande individers, till ton, grammatik och åsikter, hvar för sig sina egna språk.” (Det är intressant också att i sammanhanget notera att Novalis, vars betydelse för MannaSamfunds medlemmar Staberg flera gånger framhäver, bl.a. kallar han Novalis *Heinrich von Ofterdingen* (1802) för en romantisk ”stiftelseurkund”, fascinerades över den samtidiga närvaron av likhet och skillnad. I sina Fichte-studier skriver han t.ex.: ”Vi är tvungna att överge det identiska för att kunna gestalta det.”)

På flera olika nivåer i avhandlingen menar jag att det finns en aldrig diskuterad grundförutsättning som går ut på att den romantiska diskursen och de romantiska subjekten sammanfaller, bl.a. eftersom Staberg med inspiration från Kitler hävdar att diskursen och subjekten konstituerar varandra i en oupphörlig process. Staberg tycks inte heller räkna med den romantiska ironin, som ju till stor del handlar om det omöjliga i att bryta ner skillnaden mellan representation och vara.

Man kan ta ett konkret exempel, nämligen den homoerotiska diskursen mellan medlemmarna i MannaSamfund. Den irritation som Staberg iakttar hos Janne Hazelius angående Anders Bergs väldiga känslolöshet, menar han beror på att den homosociala förbindelsen hotar att förverkligas som en sexuell relation. Staberg skriver att det ”homosociala begäret endast bör uttryckas i drömmar, fantasier och känslor”, och att Hazelius vänder sig ifrån Berg när vänskapen hotar att gå över i kärlek. Jag tror emellertid att man måste förstå talet om den ”ömna” vänskapen, och kärleken, som en konvention, som det är Bergs ”fel” att han tar på allvar. Han förstår helt enkelt inte skillnaden mellan representation och vara.

På en annan nivå finns det en risk att Staberg bortser från den vikt som Almqvist och hans krets tillmätte samtiden. I sin bok *Natural Supernaturalism* (1971) menar M. H. Abrams att samtiden var ett nödvändigt stadium i romantikernas föreställning om den cykliska resan, dvs. tanken att människan fallit från ett ursprungligt paradissiskt tillstånd som hon strävade efter att återupprätta i den jordiska tillvaron på ett högre och mera medvetet stadium. Samtiden var ett nödvändigt led i denna kunskapsprocess.

Även om det förvisso finns en tendens till reduktionism i Abrams förståelse av den romantiska föreställningsvärlden, han verkar kunna se en illustration av den cykliska resan i snart sagt varje romantisk dikt som skrivits, saknar jag ändå

ett resonemang i avhandlingen om den vikt som bl.a. Abrams menar att samtiden hade för romantikerna (Abrams finns inte ens nämnd i avhandlingen!). I synnerhet är denna frånvaro påtaglig i kapitlet ”En ny livsordning”, där bl.a. Almqvists avhandling *Historiens idéer* står i centrum.

Jag tror alltså inte att, som Staberg skriver, Almqvist och hans krets betraktade ”samtiden som en ofruktbar mellantid [...] avskild från ett harmoniskt ursprung”. (s. 144.) I bl.a. *Om Enheten af Epism och Dramatism* ger Almqvist uttryck åt värdet av denna samtid som den nödvändiga vägen mot ett högre mål. I denna för romantiken så karakteristiska dialektik, kan man kanske säga att 1830-talets Almqvist förebådas. Den som i *Om Poesi i sak* (1839) sänker sig ned i tiden och som skriver så här entusiastiskt om samtiden i den lilla essän *Varför reser du?* (1838): ”Vart jag kommer, har jag ett dramatiskt nöje. Tusentals personer av den fulländade och outtömlige skalden omgiva mig vart jag kommer, i landskaper, i städer, i hus: och jag reser överallt som i ett Eden.”

Det är värdefullt att Staberg i avhandlingen försöker påvisa den genusordning som döljer sig i den romantiska litteraturen. Med hjälp av de romantiska texterna, och med basen i det nya nära förhållandet mellan mor och barn, konstituerar romantikerna en manlig identitet som baseras på föreställningen om själsdjup och på att kvinnan förvandlas till begärets mål. Upphöjd, idealiserad och erotiserad men förstummad och åsidosatt.

Trots detta saknar jag hänvisningar både till genusteori, till andra kvinnliga forskare som behandlat romantiken och, inte minst, till kvinnliga romantiker. Staberg skriver exempelvis angående romantikernas förändrade syn på kvinnan: ”I den mån en skärpt polarisering av könen uppträder kring 1800, där de kvinnliga elementen lyfts fram och skiljs åt från den manliga identiteten för att antingen höjas upp som det evigt kvinnliga eller betecknas som utslag av en svaghet, tydliggörs också en förändring i uppfattningen av könen.” (s. 101.) Kvinnliga romantikforskare brukar kalla det för den komplementära könsuppfattningen, men den termen används aldrig av Staberg. (På s. 115 skriver han om att Rousseau betraktar kvinnan som ett ”komplement” men även där utan att använda beteckningen komplementär.)

Det är dock inte avsaknaden av begreppet som jag i första hand vänder mig emot, utan varför han inte hänvisar till de forskare som beskrivit framväxten och etablerandet av den kom-

plementära könsuppfattningen. Karin Westman Bergs *Studier i C. J. L. Almqvists kvinnouppfattning* (1962) nämns visserligen en gång, men då bara för att påpeka sambandet mellan *Murnis* och indisk religion. Däremot finns det ingen referens till Eva Borgströms ”*Om jag får be om ölost*”. *Kring kvinnliga författares kvinnobilder i svensk romantik* (1991). I samband med analysen av *Amorina* saknar jag även referenser till Eva Adolfssons genus-teoretiskt präglade läsning av romanen i antologin *Romantikens kvinnor* (1990). Hade det inte varit intressant, just därför att romantikernas kvinna, som Staberg skriver, var en tystad kvinna, att försöka införliva ett kvinnoperspektiv i analysen av romanen? Skulle det inte ha varit fruktbart att även, och just för att avhandlingen behandlar framväxten av ett romantiskt nätverk bestående av mansförbund, undersöka de kvinnliga offentlighetssammanhangen, t.ex. de litterära salongerna och kvinnliga romantiker såsom Euphrosyne (Julia Nyberg)?

Det ligger i sakens natur att läsningen av skönlitterära texter inte spelar någon huvudroll i Jakob Stabergs framställning. Det övergripande syftet är ju att i Kittlers anda visa på framväxten av det romantiska nätverket, vilket lika gärna kan beskrivas genom att analysera förändringar i pedagogiken, i sociala strukturer eller i nya känslöstrukturer. Ändå finns det några större textläsningar i romanen, som främst syftar till att frilägga det romantiska skriftssystemet och att, med Deleuze/Guattari i ryggen, visa på de ögonblick då den rådande ordningens gränser överskrids. De skönlitterära texter av Almqvist som Staberg främst griper sig an är *Murnis*, konstsağorna och *Amorina*, och mest lyckad tycker jag att läsningen av *Murnis* är. Där visar han skickligt vilken betydelse läsningen av denna hade i Almqvists krets: att den syftade ”till en innerlighet som översätter texten i känslor”. (s. 154.)

Det hindrar inte att jag även här tycker att Staberg har en tendens att negligera tidigare forskning. Han nämner t.ex. Henry Olssons biografiskt-psykologiska tolkning av *Murnis* och drar slutsatsen att konsekvenserna av denna innebär att ”vägen lämnats öppen för att reducera *Murnis* till Almqvists påstådda ’erotomani’, vilket allt sedan Lamm färgat forskningens syn på texten”. (s. 159.) Förutom att det ser en smula underligt ut att föra ett resonemang om Henry Olsson och sedan åkalla Martin Lamm, är det helt enkelt inte sant! I avhandlingen ”*Försonarn vid sitt bröst, en*

stjärnkrönt Kvinna!” *Jungfru- och moderstematiken hos C. J. L. Almqvist och P. D. A. Atterbom* från 1998 bemöter Anders Persson tesen om denna ”erotomani” genom att visa hur reflekterat sammanvävt det religiösa och erotiska temat är i *Murnis*. I själva verket skulle Staberg ha haft stor nytta av Perssons bok, eftersom den också innehåller en utförlig och kunnig genomgång av herrnhutismens och Jakob Böhmes inflytande på Almqvist.

Anders Persson menar även att *Murnis* kan läsas som drömmen om den förvandlande enheten; att den erotiska föreningen innebär en syntes mellan manligt och kvinnligt, andligt och sinnligt till en ny helhet. Jag är inte ute efter att förfäktas en annan läsning än den Staberg gör, men jag undrar om inte hans sätt att förbinda arabesken i *Murnis* med flyktlinjerna och deterritorialiseringsen i Deleuze/Guattaris mening tenderar att bli en ny ideologi, som dessutom uppvisar stora likheter med det modernistiska och autonoma poesibegreppet.

Analysen av *Amorina* är den textläsning som jag tycker blir den ”tamaste” i avhandlingen, kanske därför att Staberg tvingas att upprepa så många av de konstitutiva drag i det romantiska skriftssystemet som han redan påvisat i *Murnis* och konstsağorna. På följande vis sammanfattar han t.ex. de viktigaste momenten i *Amorina*: ”*Amorina* kan med fördel läsas som en berättelse om återupprättandet av en familj. Texten iscensätter nämligen familjens incestuösa relationer, liksom den även berättar om ett begär och ett flöde som griper tag i och öppnar familjestrukturen mot någonting som inte låter sig begränsas av den.” (s. 236.) Också i *Amorina* blir således detta gränsöverskridande möjligt genom arabesken, flyktlinjerna.

I analysen av *Amorina* blir det överhuvudtaget mest tydligt var Stabergs och min egen litteratursyn skiljer sig åt. Något som det kanske inte är möjligt att diskutera, utan som det bara räcker att konstatera. Men trots att jag, i likhet med det som Staberg antyder om Horace Engdahls tolkning av de romantiska texterna, riskerar att hänge mig åt ”fördjupande och inkännande studier, trogna den romantiska föreställningen om poesi” (s. 29.), vill jag ändå hävda att det finns en rad fenomen som inte får plats i hans läsning av *Amorina*.

Det som Staberg kommer fram till i slutet av sin analys är nämligen att romanen kan läsas som en metatext, som en diskurs över diskursen. Det sista stycket i kapitlet om *Amorina* lyder: ”Vad som skildras är betingelserna för *Amorinas* fan-

tasier. Gestalterna som uppträder är projektioner av subjektets inre tumult och oro; de är 'fantomer' som uttrycker ett inre tillstånd. Poesin är det medium som tillåter denna projicering men som även kräver en bestämd lästeknik för att gestalterna just ska framträda som jagets fantomer, nämligen en hermeneutisk läsning. Denna läsning och den tolkningsakt den implicerar tematiserar genomgående i *Amorina*." (s. 243.)

Men med en sådan syn blir det onödigt att överhuvudtaget diskutera allt annat som inträffar i *Amorina*, och som för mig framstår som minst lika gränsöverskridande som några arabesker, fastän mindre abstrakta. Ta t.ex. det vandringsmotiv, som Staberg bara kortfattat nämner, och som gör att olika människor förevisar och prövar sina karaktärs halt i umgänget med *Amorina*. Här möter vi vulgär materialism, skenhelighet, trofasthet, trångsynthet, endimensionell manlighet, religiöst hyckleri, vikten av en andra chans, skuld, vänskap, karriärism, kärlek etc. Finns det inte en risk för att det med Stabergs synsätt uppstår en ny slags reduktionism? Den kanske inte är densamma som den gamla historiematerialistiska reduktionismen, men likafullt handlar det om att reducera rikedomerna i de litterära texterna.

Sammanfattningsvis kan sägas att den allvarligaste invändningen mot avhandlingen är att Staberg inte alla gånger använder sig av andra forskares resultat. Jag vill betona att det inte bara rör sig om en formell brist, utan den får ibland negativa konsekvenser på olika nivåer i avhandlingen. Frånvaron av referenser till adekvat historisk litteratur leder ofta till generaliseringar och vaga historiska inplaceringar. Det gäller även forskning som rör vänskapskulten och salongernas offentlighet, där MannaSamfund framstår som unikt och enastående när det i själva verket utgjorde ett led i en längre tradition.

Det är förvånande att Staberg inte refererar genusteoretiskt inriktade forskares undersökningar av romantiken, i synnerhet eftersom avhandlingen bl.a. syftar till att undersöka uppkomsten av en ny diskurs om manligheten. Avsaknaden av en diskussion om den romantiska filosofin resulterar stundtals till en, enligt min mening, ofullständig förståelse av det romantiska projektet. Där Staberg ser sammansmältning och identitet, ser jag distans och skillnad. För att kunna lansera en ny teori måste man kunna relatera denna till äldre tankesystem, och det saknar jag ibland i Stabergs framställning. Jag är också skeptisk mot en del

av de läsningar av Almqvists litterära texter som Staberg gör, och som jag tycker har en tendens att bli reduktionistiska. Där handlar det emellertid till en del om skillnader i litteratursyn.

Trots dessa invändningar, tycker jag ändå att det är en spännande och djärv avhandling. Framför allt uppskattar jag undersökningen av de homosociala nätverken, där man tydligt i detalj kan se hur en romantisk diskurs växer fram. Ty även om man inte till fullo är beredd att dela Friedrich Kittlers teori om "nedteckningssystemet 1800", är det uppenbart att den romantiska diskursen, sättet att betrakta individen och världen, laddar texterna med själ och mening, alldeles oavsett om det sker som ett resultat av begärsproduktionen eller på ett mera reflekterat vis. Jag är också imponerad av den konsekvens med vilken Staberg analyserar Almqvists texter, även om jag inte alltid till fullo kan hålla med om resultaten.

Till det bästa i avhandlingen hör att Jakob Staberg verkligen visar vikten och vidden av den vänskap som medlemmarna i MannaSamfund upprättade med varandra. Den ledde inte bara till att man för ett kort historiskt ögonblick öppnade sig mot något som överskred den rådande ordningen, utan frukterna av den vänskapen har bl.a. via Almqvists texter haft konsekvenser långt in i vår egen tid. När jag ser medlemmarna i MannaSamfund framför mig, påminner de faktiskt om ett hippiekollektiv från slutet av 1960-talet. Men då handlar det självfallet om ett helt annat nedteckningssystem.

Anders Öhman

Åsa Arping, *Den anspråksfulla blygsambeten. Auktoritet och genus i 1830-talets svenska romandebatt*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 2002.

När man läser inledningsavsnitten i Fredrika Bremers, Sophie von Knorrings och Emilie Flygare-Carléns debutverk träder man in i ett för sin tid nytt litterärt landskap. Detta landskap präglas av samtidighet, hemtrevnad och ett vardagligt tilltal, framhåller Åsa Arping inledningsvis i sin avhandling, *Den anspråksfulla blygsambeten. Auktoritet och genus i 1830-talets svenska romandebatt* (2002). För första gången fick läsarna "[e]n svensk prosa att känna igen sig i." (s. 10) Genom Åsa Arpings avhandling får vi en välskriven och stimulerande guide till detta litterära landskap.